

Tarih ve GÜNce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 13 (2023/Yaz), ss. 21-39.

Geliş Tarihi: 12 Mayıs 2023

Kabul Tarihi: 9 Temmuz 2023

Araştırma Makalesi/Research Article*

Şer'îye Sicillerine Göre 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Gerede Kazasında Aile Yapısı

Ahmet ERCİVAN**

Öz

Osmanlı Devleti'nde aile yapısının İslam hukukuna göre şekillendiği görülmektedir. Aile ile ilgili hukuki işlemlerin gerçekleştirilmesinde şer'îye sicilleri çok zengin bir kaynak durumundadır. Şer'îye sicilleri, Osmanlı Devleti'nde kadılar tarafından defterlere kaydedilmiştir. Bu kayıtlar ilk dönemlerden itibaren devletin yıkılışına kadar tutulmaya devam etmiştir. Her ne kadar Tanzimat'tan sonraki dönemlerde kadıların yetkileri sınırlanmış olsa bile, tutulan kayıtlar önemli bir kaynak olmaya devam etmiştir. Bu kayıtlardan evlenme, boşanma, miras taksimi, çocuk sayısı gibi aile ile ilgili birçok veriye ulaşmak mümkün olmuştur. Bu çalışmada Bolu'ya bağlı bir kaza konumunda olan Gerede'nin 19. yüzyılın ikinci yarısındaki aile yapısı, 1317 nolu sicilden yola çıkılarak incelenmiştir. Özellikle sosyal yapı üzerinde durularak; evlenme, boşanma, miras taksimi, çocuk sayısı, giyilen kıyafetler ve kullanılan eşyalar hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nikâh, Aile, Şer'îye Sicili, Sosyal Yapı, Gerede

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Öğretim Görevlisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, (ahmetercivan@ibu.edu.tr), (Orcid: 0000-0002-3720-1653).

Family Structure in Gerede District in the Second Half of the 19th Century According to Şer'kiye Registers

Abstract

It is seen that the family structure in the Ottoman Empire was shaped according to Islamic law. Court decision books are a very rich source in the realization of legal proceedings related to the family. Court decision books were recorded in the books by the judges in the Ottoman Empire. These records continued to be kept from the first periods until the collapse of the state. Although the powers of the judges were limited in the periods after the Tanzimat, the records kept continued to be an important source. From these records, it has been possible to reach many family-related data such as marriage, divorce, inheritance distribution, and the number of children. In this study, the family structure of Gerede, which is a district of Bolu, in the second half of the 19th century was examined based on the registry number 1317. With particular emphasis on the social structure; Information was given about marriage, divorce, inheritance distribution, number of children, clothes worn and items used.

Keywords: Marriage, Family, Court Decision Book, Social Structure, Gerede

GiriŐ

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde aile yapısının ortaya konulabilmesi açısından Şer'kiye sicilleri son derece büyük önem taŐıtmaktadır. Aile hayatına dair birçok veriye Şer'kiye sicilleri sayesinde ulaŐılabilmektedir. Bu çalışmada kullanılan Gerede kazasına ait 1317 nolu Şer'kiye sicilinde 19. Yüzyılın ikinci yarısında Gerede'deki aile yapısına dair pek çok kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan, dönemin önemli olayları ile toplumların sosyal, iktisadi ve kültürel yapısı hakkında fikir sahibi olmak mümkündür.

Sosyal tarih çalıŐmaları açısından büyük öneme sahip olan bu kayıtlar kadı sicili olarak da adlandırılmaktadır. Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan her tabakadan insan hakkında verilen hükümleri içeren kadı sicilleri veya Şer'kiye sicilleri ana kaynak durumundadır.¹ Hz. Muhammed (SAV) döneminde itibaren tutulan

¹ Yunus Uğur, "Şer'kiye Sicilleri", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, C. 39, s.8.

şer'ıye sicilleri, Selçuklular döneminde ve daha sonra Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar tutulmaya devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk şer'ıye sicili 1455 tarihli Bursa sicilleridir. Sicillerin resmen koruma altına alınması ve listelerinin toplanması 1873 senesinde "Sicillât-ı Şer'ıyye ve Zabt-ı Deâvî Cerîdeleri Haklarında Tâlimat" ile olmuştur.²

Kadı sicilleri olarak da adlandırılan şer'ıye sicillerinden yola çıkılarak birçok bilgiye ulaşmak mümkün olmaktadır. Şer'ıye sicillerinin içeriği ve kapsamı ait olduğu bölgeye göre değişiklik gösterebilmektedir. Büyük şehirlerde belgeler daha çok türlerine göre ayrılırken küçük yerlerde ise bütün belgeler aynı defterde toplanmıştır.³ Gerede, sonuçta küçük bir kaza olduğu için bütün kayıtlar ayrı ayrı gruplandırılmayarak tek bir defterde toplanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde kadıların adli görevlerinin yanı sıra idarî görevleri de bulunmaktaydı. İlam, hüccet, vakfiye ve maruzlar adli kayıtlar içerisinde yer alırken; memur ve müderris tayini, yapıların tamiri, vakıfların murakabesi, vakıf binalarının kiraya verilmesi, vergi ve cizyelerin toplanması, esnaf teftişi, narh koyma, yiğitbaşı ve kethüda tayini, mukataa teftişi konuları ise idarî kayıtlar içerisinde bulunmaktadır.⁴

Osmanlı Devleti'nde kadı, adalet ve yönetim işlerine bakan en yetkili kişidir. Kadı daha çok adalet görevi ile ön plana çıksa da özellikle kazalarda yönetim alanında da görev yapardı. Mahkeme kayıtlarını içeren şer'ıye sicillerini kaydetmek de kadının görevleri arasındadır. Bazı küçük yerlerde kadı yerine naibi görev yapardı. Kadılar insanlar arasındaki davaları şer'ı hükümlere göre karara bağlardı.⁵ Kadılar Osmanlı Devleti'ndeki en yetkili hukuk görevlisiydi.⁶ Şer'ı ve örfi hukukun uygulayıcısı ve hükümetin emirlerini yerine getiren kadı ilmiye sınıfından olup mülki erkân içerisinde görev yapardı.⁷ Kadıların adli görevlerinin yanı sıra idarî görevleri ve bu görevleri denetleme yetkisi de bulunmaktaydı. Kadılar gerektiğinde cami ve vakıf gibi kurumların yönetiminde ve denetiminde görev alırlardı. Ayrıca şehrin yönetiminden ve denetiminden de kadılar sorumluydu.⁸

² Akgündüz, Ahmet, *Şer'ıye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, C.1, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 53-62.

³ Uğur, A.g.y., 8-11.

⁴ Abdülaziz Bayındır, *İslâm Muhkeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul, 1986, s.3.

⁵ Fahrettin Atar, Kadı, *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 24, ss. 66-69). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 66.

⁶ İlber Ortaylı, "Kadı", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, C. 24, s. 69.

⁷ Musa Çadırcı, *Türkiye'de Kaza Yönetimi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 79; Ortaylı, a.g.y., s. 70.

⁸ İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", *Amme İdaresi Dergisi*, 9(1), 1976, ss. 95-96.

Kadınların tayini doğrudan padişah tarafından yapıldığı için başka kimse-den emir almazlardı. Sorumlulukları padişaha ve divana karşıydı.⁹ Yetkileri çok geniş olan kadılık makamının II. Mahmut döneminde yapılan düzenlemeler ile yetki alanının sınırlanmaya başladığı görülmektedir.¹⁰ Bundan sonraki süreçte kadınların yetkileri gittikçe azalmış Cumhuriyet'in ilanı ile şer'i mahkemeler tamamen yürürlükten kaldırılmıştır.¹¹ Zaten II. Meşrutiyet döneminden itibaren Osmanlı'daki aile kavramı da değişmeye başlamıştır. Zamanla ailenin bütün bireyleri sosyal hayatın içine girmeye başlamıştır.¹²

Kadınlar geniş bir bölgede bütün davaları göremedikleri için naipleri bulurdu.¹³ Kadınların çok geniş bir görev bölgesi bulunduğu için bu kadar geniş bir alanda bütün görevleri gerçekleştirmesi mümkün görünmüyordu. Bunun için kadınlar kendisine yardım etmek üzere bazı görevliler seçmiştir. Böylece hiyerarşik bir düzen ortaya çıkmıştır. Yine de tüm yetkiler kadıya aittir.¹⁴ Kimi zaman kadınlar uzak yerlere gitmeyip yerlerine naip gönderirlerdi. Naiplerin maaşlarını da kendileri öderlerdi.¹⁵ Naip olacak kişi, bölgenin ileri gelenlerinden ve medresede yetişmiş kişiler arasından seçilirdi.¹⁶ Aynı şekilde Gerede kazasında adli işlerin bazen kadınlar ve bazen de naipler tarafından yönetildiğini şer'îye sicillerinde görmekteyiz.

Gerede'ye ait şer'îye sicillerinde Gerede kazasına 1847 senesinde es-Seyyid Süleyman Efendi'nin görev yaptığı "İzzet-me'âb şer'î-at-nisâb Mevlânâ Kara es-Seyyid Süleymân Efendi kâmiyâb ba'de't-tahıyyâtî'l-vâfiye inhâ olunur ki uhde-i âcizânemde olan Gerede kazâsının umûr-ı niyâbet-i şer'îyyesi işbu bin iki yüz altmış üç senesi Reb'ü'l-âhirin guresinden cenâb-ı şerifinize ihâle ve tefvîz olunmuşdur gerekidir ki kazâ-ı merkûmu gurre-i mezbûrdan bi'n-niyâbe zabt idüb beyne'l-ahâlî icrâ-yı ahkâm-ı şer'î-i âlîde sa'y ve gayret ve hilâf-ı şer'î-i şerif-i inhirâf ve kânûn-ı münîf hareketden be-gâyet hazer eyleyesiz ve's-sellâm." ifadesinden anlaşılmaktadır.¹⁷ Kadınların küçük yerlere naiplerini göndermesi de Gerede özelinde sıkça rastlanan bir durumdur. Belgeden anlaşıldığına göre buraya gönderilen kişi bir kadı naibidir. Gönderilen naipler de tıpkı kadınlar gibi görev yapmış ve sicilleri kaydetmişlerdir. Yine 1854 senesine ait bir belgedeki "İzzet-me'âb şer'î-at-nisâb Mevlânâ İbrâhîm Edhem Efendi Kâmiyâb ba'de't-

⁹ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri (Tanzimat Sonrası)*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 961.

¹⁰ Ali Kaya, "17. yüzyıl Bursa Şer'îye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 2008, ss. 103-104.

¹¹ Ekinci, a.g.e., ss. 352-354.

¹² Serdar Kara ve Necmi Yuvanık "İkinci Meşrutiyet Dönemi Aydınlarından M. Zekeriya (Sertel)'in Kadın Meselesi Üzerine Görüşleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 53, 2021, s. 401.

¹³ Ortaylı, a.g.y., s. 71.

¹⁴ Ortaylı, a.g.m., ss. 97-98.

¹⁵ Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)", *Belleten*, 65(244), 2001, s. 963.

¹⁶ Ortaylı, a.g.m., s. 98).

¹⁷ Gerede Şer'îye Sicilleri, 1317, 30.

tahiyyatı'l-vâfiye inhâ-yı muhlisânemizdir ki ber-vech-i münsab mutasarrıf oldu-ğum Gerede Kazâsı'nın umûr-ı niyâbet-i şer'ıyyesi işbu ihdâ ve seb'in ve mî'eteyn ve elf şehr-i Reb'ü'l-evveli guresinden zabt itmek üzere zât-ı hazret-i meşihat-penâhînin tercîh ve intihâbı üzere cenâb-ı şeriflerine ihâle ve tefvîz olunmuşdur gerekdir ki kazâ-ı mezbûru şehr-i mezkûr guresinden zabt idüb beyne'l-ahâli icrâ-yı ahkâm-i şer'ıyye ve infâz evâmîr-i aliyyede sa'y ve ihtimâm buyurasız." İfadesinden anlaşıldığına göre İbrahim Edhem Efendi'ye görevi tebliğ edilmiştir.¹⁸ Bazen de kadılar görev yerlerine kendileri gitmişler ve naip göndermemişlerdir. 1856 senesinde Gerede'ye kadılık görevi yapmak üzere Mehmed Emin Efendi gelmiştir.¹⁹

Gerede'ye ait olan şer'ıye sicilleri 1839-1911 yılları arasını kapsamaktadır. Bu kayıtlarda Gerede kazası ile ilgili olarak miras, evlenme, boşanma, vasi tayin etme, adli, idarî, siyasi ve askerî gelişmeleri içeren pek çok belgeye rastlanmıştır.²⁰ Gerede'ye ait 1317,1318,1319,1320,1321,1322,1323,1324,1325,1326,1327 nolu kadı sicilleri bulunmakta ve toplamda 1230 sayfadan oluşmaktadır. Bu çalışmada ise 1317 nolu sicilde bulunan kayıtlar kaynak olarak ele alınmıştır. Bu sicilin kaynak alınmasının nedeni ise bakılan kayıtlar içerisinde en kapsamlı sicil olmasıdır. Bu sayede araştırma konusu olan 19. yüzyılın ikinci yarısında Gerede kazasındaki aile yapısı hakkında daha fazla bilgiye ulaşmak mümkün olmuştur. Şu ana kadar Gerede Şer'ıye Sicilleri ile ilgili olarak doğrudan doğruya bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma bu yönü ile ilk olma özelliğine de sahiptir.

1. Evlilik ve Nikâh Akdi

Toplumun en küçük birimini oluşturan aile, evlilik, akrabalık veya evlat edinme yoluyla birbirlerine bağlı olan fertlerin tümünü kapsayan yapıdır.²¹ Bir başka tabirle anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan ve boşanma ile de son bulan hukuki bir müessesedir.²² Çok farklı milletlerin yaşadığı Osmanlı Devleti'nde aile yapıları birbirine benzemektedir. "Geniş aile" olarak adlandırılan aile yapısının yanı sıra "çekirdek aile" kavramı da yaygındır.²³ Büyükbaba, büyükanne ve evli oğulları ile bunların eş ve çocukları aynı hanede oturuyorsa büyük aile; şayet sadece anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşuyorsa çekirdek aile olarak tanımlanmaktadır.²⁴ Sicil kayıtlarına ve tereke kayıtlarına bakıldığında Gerede kazasında daha çok çekirdek aile yapısının yaygın olduğu görülmektedir.

¹⁸ GŞS., 1317, 77.

¹⁹ GŞS., 1317, 77.

²⁰ Ahmet Ercivan, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Gerede*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2022, s. 6.

²¹ Hüseyin Öztürk, "Türklerde Aile ve Ahlak Telâkkileri", *Türk Aile Ansiklopedisi*, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 1991, C. 1, s. 15.

²² Orhan Türkoğlan, "Aile Sosyolojisi Modeli", *Türk Aile Ansiklopedisi*, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 1991, C.1, s. 26.

²³ Özlem Poyraz ve Mustafa Bekdemir, "19 Numaralı Şer'ıye Siciline Göre Kırşehir'de Aile", *OTAM*, 47, 2020, s. 67.

²⁴ İlber Ortaylı, "Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri", *Türk Aile Ansiklopedisi*, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 1991, C. 1, s. 66.

Bazen de birkaç neslin bir arada yaşadığı büyük ve geleneksel aileler de bulunurdu. Hayvancılığın ve tarımın en önemli geçim kaynağı olması nedeniyle işgücüne ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu durum ise ailelerdeki nüfus oranının artmasının en büyük sebebinin oluşturuyordu. Benzer şekilde işgücüne duyulan ihtiyaç daha fazla erkek çocuğa sahip olma düşüncesini ön plana çıkarmıştır.

Evlilik öncesi dönem namzet ya da nişanlılık dönemi olarak adlandırılmıştır. Tarafların birbirlerine evlilik için söz vermeleri olarak da tanımlanır. Ancak bu dönem İslam hukukuna göre değil, daha çok örf ve adetlere göre şekillenmiştir. Nişanlanacak olan kişilerin yaşlarının küçük olması durumunda buna aileler karar vermiş, buluşa erenlerin ise rızası alınmıştır.²⁵ Nişanlanma ile ilgili kayıtlar şer'îye sicillerine yansımamıştır. Bunun temelinde nişanlanmanın hukuki bir temelini olmayışındadır. Dolayısıyla Gerede kazasına ait şer'îye sicillerinde nişanlılık ile ilgili bilgi yoktur. Fakat bazı durumlarda nişanın bozulması ile ortaya çıkan anlaşmazlıklar mahkemelere yansımıştır. Özellikle nişanlılık döneminde alınan hediyelerin geri iadesi anlaşmazlık konularının başında gelmektedir.

Osmanlı Devleti'nde evlilik kişilerin de rızası alınarak şahitler huzurunda gerçekleştirilmekteydi. Bununla birlikte evlilik işlemleri imam veya kadı tarafından gerçekleştirilirdi. Şayet nikâhı imam kıyacaksa mahkemeden gerekli izinnamenin getirilmesi gerekiyordu.²⁶ Nikâhta din görevlisinin bulunması zorunlu olmamakla birlikte evlenecek tarafların bulunması gerekirdi. Ayrıca tarafların vekâlet vereceği kişiler aracılığı ile de nikâh işlemi gerçekleştirilebilirdi.²⁷ Nikâh işlemlerinin kadı huzurunda ve şahitlerle birlikte gerçekleşmesi, nikâh için kadının rızasının alınması, gerçekleştirilen nikâhların kadı defterlerine kaydedilmesi, Osmanlı Devleti'nde resmi nikâh yapılma zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Kadı sicillerine göre nikâh akitleri kadı veya kadı naibi tarafından yapılmaktaydı. Büyük yerleşim yerlerinde buna dair bir defter tutulurken Gerede küçük bir kaza konumunda olduğu için nikâhlarla ilgili olarak ayrıca bir defter tutulmamıştır. Yapılan nikâhlar şahitler huzurunda gerçekleştirilerek kadı defterlerine kaydedilmiştir.

Nikâhın kıyılmasındaki önemli şartlardan birisi mehirdir. Evlenecek olan erkeğin evlilik sırasında kadına verdiği para veya mala mehir adı verilmektedir. Mehir Kur'an'da da geçen ve verilmesi gerekli olan maddi yükümlülüktür.²⁸ Mehiri vermekle yükümlü olan erkek, mehir sahibi ise kadındır. Mehir nikâh esnasında (mihr-i muaccel) verilebileceği gibi, evlilik süresince de (mihr-i müeccel) verilebilir. Kadın isterse mehir borcunun bir kısmından feragat edebileceği gibi tamamından da feragat edebilir. Bu şekilde mehir borcu da düşmüş olur. Şayet erkek mehir borcu ile vefat ederse terekenin mirasçılar arasındaki

²⁵ Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1974, s. 48.

²⁶ Sema Çakır, "Osmanlı Hukuk Sistemi'nde Fıkhn Belirleyiciliği: Erzincan Şer'îye Sicilleri Evlenme-Boşanma Kayıtları Örneği (Günümüz İle Mukayesesi)". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 2019, s. 448.

²⁷ Kaya, a.g.m., s. 84.

²⁸ Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi

dağıtımından önce borcu düşülür.²⁹ Gerede'ye ait olan kadı defterlerinden anlaşıldığına göre, nikâh için bir mehir (mıhr) miktarı belirlenmiş ve bu mehirin, mıhr-i muaccel veya mıhr-i müeccel olduğu ayrıca belirtilmiştir. Tarafların boşanması durumunda kadın, kocasından mehir veya nafaka talep edebilmiştir. Boşanma işlemi bazen erkeğin isteği ile gerçekleşirken bazen de kadının isteği ile olmuştur. Nikâh yapılırken mutlaka kadının rızası alınmıştır. Yine boşanmada olduğu gibi evlilikte de talep erkekten olabildiği gibi kadından da gelebilmektedir. Boşanma ve evliliklerin vekâletname yoluyla gerçekleştiği de vakidir. Verilen vekâletnameler özel veya umumi bir vekâletname olabiliyordu. Mahkemeler görülürken şuhûdü'l-hal de hazır bulunurdu. Osmanlı mahkemelerindeki davalara ait olan zabıtlarda, "şuhûdü'l-hal" olarak adlandırılan ve sayısı davadan davaya farklılık gösteren kişiler tanık olarak yazılırdı.³⁰ Bahse konu olan Gerede kazasında buna dair örneklerle rastlanmaktadır. Şuhudü'l-hal temsilcileri genellikle bölgenin ileri gelenlerinden olmuştur. Tutulan kayıtlarda şuhudü'l-hal temsilcileri şer'ıye sicillerine mutlaka kaydedilmiştir. Mesela 1853 Eylül ayında (Zilkade 1269) Gerede kazası Demirciler Mahallesi ahalisinden olup Hıcaz'da vefat eden el Hâc es-Seyyid Mir Osman'ın mirası oğulları Ahmed, Mehmed, Salih, Mustafa ve kızı Kebire arasında anlaşmazlık ortaya çıkınca mahkeme konusu olmuş ve şuhûdü'l halin katılımıyla karara varılmıştır.³¹ Benzer şekilde 1 Haziran 1868 (9 Safer 1285) tarihinde, Yelkenler köyünden Zeynep ve Fatma isimdeki kimseler reşit olduktan sonra, vefat etmiş olan babalarından kendilerine kalan 5000 kuruşun kendilerine verilmesi talebini meclis-i deavide şuhudü'l hal önünde istemişlerdir.³²

23 Aralık 1866 (15 Şaban 1283) tarihinde Gerede kasabasında Orta Mahalle'de yaşayan Recep Kızı Şerife aralarında geçimsizlik olduğu gerekçesi ile İbrahim Oğlu Hafız Mahmut'tan boşanmak istemektedir. Evlilik akdi yapılırken verilen 400 kuruş mıhri müeccel ve 500 kuruş mıhri muaccel hakkı ile nafaka talebinde bulunmuştur. Ayrıca kızları Ayşe, dokuz yaşına gelinceye kadar kendi malından kızına yardımda bulunmayı taahhüt etmiş, her iki taraf da bu durumu şuhûdü'l-hal önünde kabul etmiştir.³³ Yine 23 Mart 1846 (25 Rabiulevvel 1262) tarihinde Osman isminde birisinin başkalarının telkinleri ve kıskırtmaları sonucu karısını gereksiz yere boşaması üzerine açılan dava şuhudü'l hal önünde görülmüştür.³⁴ Bazen de bir yerden başka bir yere gidip gelmeyen kişilerin aile birliğinin bozulması nedeniyle boşandıkları görülmektedir. 15 Ekim 1848 (17 Zilkade 1264) tarihinde Gerede kazasına gidip dönmeyen ve eşinin nafakasını karşılamayan Hüseyin isminde bir kimseye karısı tarafından boşanma davası açılmıştır.³⁵ Zevcesi Zeliha Hatun'u Gerede'nin Mankallar köyüne bırakıp Bursa'ya

²⁹ Kaya, a.g.m., s. 87.

³⁰ Hülya Taş, "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki "Şuhûdü'l-Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?", *Bilgi*, 44, 2008, s. 25.

³¹ GŞS, 1317: 69.

³² GŞS, 1317: 120.

³³ GŞS., 1317, 100.

³⁴ BOA., A.DVN., 15-30.

³⁵ BOA., A.DVN., 40-55.

giden ve nafaka ödemeyen İbrahim ismindeki kişinin eşine nafaka ödemesi için 30 Mart 1850 (16 Cemaziyelevvel 1266) tarihinde Bursa Müşiri'ne şukka yazılmıştır.³⁶ Boşanmaların birçok sebebi bulunmakla birlikte şiddetli geçimsizlik en başta gelen sebebi oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra memleketini terk edip gelmeyenler veya ailesine bakmayanlarla da ilgili olarak boşanma kayıtlarına rastlanmaktadır.

Evlenme talebi ağırlıklı olarak erkek tarafından gelmekteydi. Bununla birlikte kız tarafının isteği ile de evlenme vuku bulabiliyordu. Bu konuyla ilgili olarak çeşitli kayıtlar bulunmaktadır. 21 Ekim 1869 tarihinde Gerede kazasına bağlı Çukurca köyünde yaşayan Monla Ali Kızı Şerife binti Ahmet, Mukamlar karyesi ahhalilerinden Nebi Oğlu Mehmet bin Hasan ile yüzleşmesinde 300 kuruş mihr-i müeccel ve 500 kuruş mihr-i muaccel karşılığında izdivaç talebinde bulunmuştur. Mehmet ise cevabında bu mihr-i kabul ettiğini şuhûdü'l-hal önünde beyan etmiştir.³⁷

Yukarıda bahsedildiği üzere nikâh kıyılması için mahkemeden izinname alınması gerekliydi. Gerede kazasına bağlı Haşat divanında 19 Mayıs 1865 (23 Zilhicce 1281) tarihinde Hacı Sarı Oğlu Mehmet Oğlu Gök Mehmet'in oğlu İbrahim'in İzmit'te vefatına şahit olarak Kürt Oğlu Ömer bin Mehmet ve Hacı Sarı Oğlu Memiş bin Ali şehadetleriyle, gelini Halil Kızı Şerife'yi merhum Mehmet'in Köçek Oğlu Hüseyin'e nikâh akdi için izinname verilmiştir.³⁸

Boşanma talebi her iki taraftan da gelebilmekteydi. Bazen bu talep erkek tarafından olur ve bazen de kadın tarafından olurdu. Ancak bunun olması için geçerli bir mazeret de bulunması gerekirdi. Bununla ilgili olarak, Gerede kazası Orta Mahalle ahalisinden Hüseyin Efendinin oğlu 31 Ocak 1864 (21 Şaban 1280) tarihinde İbrahim Kızı Fatıma ile yüzleşmesinde daha önce yaptığı davranışları bir daha yapmayacağını, yaptığı takdirde bunun bedelini maddi olarak ödeyeceğini ve karısının kendisinden boşanmasını kabul edeceğini ifade etmiştir.³⁹ 22 Mart 1864 tarihinde Gerede kazasına bağlı Mirce Zopran köyü halkından Ahmet Kızı Hatice yine köy halkından Murat Emanlı Oğlu Emin bin Ahmet ile 500 kuruş ile nikâh akdi yapmıştır.⁴⁰

Gerede kazasında evlilik işlerinde bazen de usulsüzlüklerin ve hukuka aykırı işlemlerin yapıldığı görülmüş ve bu konuyla ilgili gerekli tedbirler alınmıştır. Ağustos 1863 tarihinde Bolu Kaymakamı'na, kaza naiplerine ve müftülerine yazılmış bir emirnamede evlilik konusunda bazı usulsüzlüklerin ortaya çıktığından bahsedilmektedir. Buna göre, ahalden her birinin yetişmiş olan kızına müşteri namıyla birkaç kimse talip olarak akit parasından başka icazet almak için söyletme namıyla nahiye naiplerine akçeler verildiği, her kim çok para verirse kızın ona nikâh edilmesi çoğunlukla usul olarak benimsendiği anlaşılmıştır. Bundan başka 600 ve bazen 700 kuruşa kadar akçe alındığı haber alınmıştır. Bu usulün

³⁶ BOA., A.MKT.DV., 25-89.

³⁷ GŞS., 1317, 100.

³⁸ GŞS., 1317, 93.

³⁹ GŞS., 1317, 92.

⁴⁰ GŞS., 1317, 92.

tamamen terkedilmesi istenmektedir. Çünkü bu durum nikâha mâni vaziyetler ortaya çıkaracak ve halkın türlü borçlara ve faiz yükü altına girmesine neden olacaktır. Bu usulden kesinlikle vazgeçilmesi ve nikâh izinnamesinden bakir kız için yalnız on kuruş, dul kadın için ise beş kuruş harç alınması ve bunun haricinde nikâh için kimseden bir akçe dahi alınmaması, izdivacın teşvik edilmesi ve bu emirlerin dışına çıkılmaması istenmiştir.⁴¹ Bolu Kaymakamlığı tarafından Gerede, Dörtdivan, Çağa, Mengen kazalarına 28 Haziran 1853 (21 Ramazan 1269) tarihinde yazılan bir şukkada, bazı köylerdeki muhtar ve ileri gelenlerin, düğün yapanlardan iziname harcı adı altında ikişer kıyye ve üçer kıyye kahve veya bazen de ellişer altmışar kuruş aldıkları haber alınmıştır. Bu durum kaza müdürlerine bildirilerek düğün sahiplerinden kesinlikle hiçbir kimse tarafından kahve veya akçe alınmaması emredilmiştir. Şayet böyle bir durum ortaya çıkarsa bizzat sorumlu olacakları kaza müdürlerine bildirilmiştir.⁴² Benzer bir durum da şu şekildedir; Gerede, Dörtdivan, Çağa kazalarında bazı genç kızların baba ve akrabaları tarafından otuz yaşına kadar evlenmelerine izin verilmediği veya evlendiği halde eşi vefat eden kadınların tekrar evlendirilmediği şikâyet konusu olmuş ve bu durumun önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁴³

2. Çok Eşlilik

Osmanlı Devleti'nde aile yapısı İslam hukukuna göre belirlenmiştir. İslam hukuku bir erkeğin dört kadınla evliliğini belirli şartlara bağlayarak serbest bırakmıştır.⁴⁴ Ancak incelenen kayıtlarda tek eşli evliliğin yaygın olduğu görülmektedir.⁴⁵ Genel olarak Osmanlı toplumu ağırlıklı olarak tek eşliliğin yaygın olduğu bir yapıya sahipti.⁴⁶

Osmanlı toplumunda olduğu gibi Gerede kazasında da ağırlıklı olarak tek eşli evlilik yaygındı. Seviller Mahallesi halkından olup vefat eden Kirlioğlu Hüseyin'in tereke kaydı incelendiğinde mirasçı olarak sadece bir eşi görünmektedir.⁴⁷ Yine Gerede kazası sakinlerinden olup vefat eden Hacı Ramanzade el Hâc Ali bin Ali'nin mirasçıları arasında Zeynep isminde bir eşi ve çocukları bulunmaktadır.⁴⁸ Ancak çok eşli evlilik az da olsa bulunuyordu. 1317 nolu şer'ıye sicillerinde bulunan tereke kayıtlarında 19. yüzyılda sadece 5 ailede çok eşli evliliğe rastlanmıştır. Bu çok düşük bir orandır. Ayrıca vefat eden kişilerin mal varlığı eşleri ve eşlerinin çocukları arasında paylaştırılmıştır. Mesela 11 Ocak

⁴¹ GŞS., 1317, 90.

⁴² GŞS., 1317, 66.

⁴³ GŞS., 1317, 21.

⁴⁴ Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi.

⁴⁵ Hanife Alaca, "18. Yüzyıl İstanbul Şer'ıye Sicilleri'ne Yansıyan Konular Üzerinden Aile Mefhumu Hakkında Bazı Değerlendirmeler", *Dunlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 70, 2021, s.18.

⁴⁶ Öztürk, a.g.y., s. 10.

⁴⁷ GŞS, 1317: 34.

⁴⁸ GŞS, 13178: 88.

1867 (5 Ramazan 1283) tarihindeki terekede Viranşehir köyünden vefat eden Sinan Oğlu Arec İbrahim'in Sare ve Saadet isminde iki eşine miras bıraktığı görülmektedir. Yine tereke kayıtlarında kime ne kadar miras bırakıldığı kuruş cinsinden yazılmıştır.⁴⁹ Bunun gibi örneklerin oldukça sınırlı olması Gerede kazasında tek eşli evliliğin hâkim olduğunu göstermektedir.

3. Boşanma, Nafaka ve Vasi Tayini

İslam hukukunda boşanmaya cevaz verilse de uygun görülmeyen helal olarak kabul edilmiştir. İslam, evliliği teşvik eden, bununla birlikte boşanmayı tavsiye etmeyen bir anlayışa sahiptir. Ancak zorunlu durumlarda boşanmaya da izin verilmiştir. İslam hukukuna göre üç türlü boşanma vardır. Birincisi talak adı verilen erkeğin ve kadının tek taraflı iradesi ile olan boşanma şeklidir. İkinci tür boşanma şekli ise eşlerin karşılıklı olarak anlaşma yoluyla boşanmasıdır ve buna muhalaa denilir.⁵⁰ Üçüncü tür boşanma şekli ise mahkeme kararı ile gerçekleşen boşanma şeklidir. Bu boşanma şekline tefrik veya kazaî denilmektedir.⁵¹ Çeşitli sebeplerle gerçekleşen boşanmanın sonucunda kadın bir süre beklemek zorundadır. Bu süre dolmadan yeni bir evlilik yapamaz.⁵² Gerede kazasında bu dönemdeki boşanmaların çoğu mahkeme yoluyla ve şahitler huzurunda gerçekleşmiştir. Ayrıca boşanmalar ağırlıklı olarak muhalaa şeklindedir. Zorunlu durumlarda erkeğin veya kadının tek taraflı boşanması ortaya çıkmıştır. Boşanmaların sebepleri arasında bazen eşlerin hiçbir gerekçe göstermeden evi terk etmesi ve ailesine bakmaması, şiddetli geçimsizlik konuları gibi konular başta gelmektedir.

İslam hukukunda evli eşin nafakasını temin etmek kocaya aittir. Bunun için kocanın zengin olması gerekmez. Hatta kadının zengin olması bile kocayı nafaka yükünden kurtarmaz.⁵³ Boşanmalarda eşlerin karşılıklı olarak birbirlerinden nafaka talepleri olmuştur. Ancak ağırlıklı olarak kadınların talepleri görülmektedir. Bununla ilgili olarak çeşitli örnekler rastlanmaktadır. 21 Nisan 1870 (19 Muharrem 1287) tarihinde Gerede kazası Kitirler Mahallesi halkından olan Hasan Kızı Fatma, kocası olan Hacı Oğlu Hacı Ahmet bin Mehmet'in kendisini ve küçük oğlu İsmail'i hiçbir nafaka ödemediği ve ihtiyaçlarıyla ilgilenmediğini belirterek Meclis-i Deavi'de Hacı Ahmet'ten nafaka talebinde bulunmuştur. Şühûdü'l-halin de katılımıyla, belirtilen tarihten itibaren günlük yüzer para Hacı Ahmet'e ödetilmesi kararı verilmiştir.⁵⁴ Bazen anlaşmalı boşanmalarda tarafların nafaka alacağından vazgeçtiği de olmuştur. Bununla ilgili olarak 25 Kasım 1868 (9 Şaban 1285) tarihli belgede, Dörtdivan'ın Doğançılar köyünden İsmail Kızı

⁴⁹ GŞS.,1317, 101.

⁵⁰ Alaca, a.g.m., s.16.

⁵¹ Kaya, a.g.m., s. 97.

⁵² Kaya, Kemal, "Tanzimat'tan Önce Belediye Hizmetleri ve Voyvodalar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26(41), 2007, s. 100.

⁵³ Kaya, 2008, a.g.m., s. 88.

⁵⁴ GŞS., 1317, 152.

Ayşe, kocası Ömer bin İbrahim'den boşanmak istemektedir. Bunun için mihri müeccel olarak almış olduğu 300 kuruşluk nafaka alacağından vazgeçmiştir.⁵⁵

Eda ehliyeti bulunmayan veya eksik olan kişilerin mallarını koruma ve işletme, onlar adına mallarını tasarruf etme yetki ve sorumluluğuna vesayet adı verilmektedir. Vasi, velinin bulunmadığı durumlarda küçüğün himaye ve temsil yetkisini ele alan kişidir.⁵⁶ Özellikle kimsesi olmayan çocuklara mallarını koruması ve kullanması için vasi tayin edilmiştir.⁵⁷ Gerede kazasına ait olan temettuat kayıtlarında bazı çocuklara vasi tayin edildiğini görmekteyiz. Bu kayıtlardaki vasi tayini genelde malını yönetemeyecek durumda olan küçük çocuklarla ilgilidir. Bu çocuklar temettuat kayıtlarında "sagir" olarak geçmektedir. Şer'îye sicillerinde ise vasi tayini birçok konuda olmakla birlikte ağırlıklı olarak evlilik, boşanma ve miras konularında olmuştur.⁵⁸ Vasilik, genellikle dede, babaanne, amca gibi yakın akrabalara verilmiştir. Vasilik işlemi çocuk belirli bir yaşa gelince (buluğa erip reşit olunca) sona ermektedir. Ancak bunun hangi yaş olduğuna dair bir kayıt yoktur.

Bununla ilgili örneklere bakacak olursak, 9 Haziran 1868 tarihinde Gerede kasabasına bağlı Samat köyünde ikamet eder iken vefat eden Kel Ahmet Oğlu Mustafa bin Mehmet'in küçük kızı Tutu'nun babasından intikal eden malını reşit olana kadar anası İsmail Kızı Hatice'nin idare etmesi ve vasisi olması konusunda hüküm verilmiştir. Bir başka belgede ise, 10 Haziran 1868 tarihinde Gerede kazasına tâbi Samat köyünde yaşarken vefat eden Kel Mehmet Oğlu Mustafa bin Mehmet namıyla bilinen kimsenin veraseti karısı Hatice, oğlu Mustafa ve kızı Tutu ile asker olan Mehmet'e verilmiştir. Ancak Mehmet asker olduğu için gelinceye kadar kardeşi Mustafa vasi tayin edilmiştir.⁵⁹ Benzer şekilde Gerede kazası halkından olan ve vefat eden Niyazoğlu Mustafa bin İbrahim'in henüz küçük yaşta olan çocuklarının veraseti anaları olan Şerife Hatun'a verilmiştir.⁶⁰

4. Çocuk Sayısı ve Miras Taksimi

Osmanlı Devleti'ndeki ailelerde çocuk sayısının çok fazla olmadığı söylenebilir. Ancak çocuk sayısı ailelerin kırsal alanda veya şehir merkezinde yaşamalarına göre farklılık gösterebilmektedir. Gerede'de hane başına düşen çocuk sayısına bakıldığında, şer'îye sicillerindeki verilere göre, hane başına düşen ortalama çocuk sayısı 3.5'tir. Bu sonuca 1317 nolu şer'îye sicilinde bulunan 96 tereke kaydı incelenerek ulaşılmıştır. Ancak tereke kayıtlarında verilen bilgilerden çocukların yaşlarına ulaşılamamaktadır.⁶¹ Çok eşli evliliğin yaygın olmayışı, çocuk sayısının bu ortalamada kalmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte tarım

⁵⁵ GŞS., 1317, 134.

⁵⁶ Erbay, Celal, *İslâm Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, Göytürk Matbaası, Bakü, 1995, s. 102.

⁵⁷ Kaya, a.g.m., s. 101-102.

⁵⁸ Ercivan, a.g.e., s. 124.

⁵⁹ GŞS., 1317, 126.

⁶⁰ GŞS., 1317: 129.

⁶¹ GŞS., 1317: 8-180.

ve hayvancılığın en önemli geçim kaynağı olması sebebiyle insanların daha fazla çocuk sahibi olmak istedikleri görülmektedir. Mesela Gerede'ye bağlı Sungurlar köyü halkından olup vefat eden Monla Ömer oğlu İsmail bin Ali bin Abdullah'ın mirasçıları arasında Ömer, Ali, Hüseyin, Mehmed Receb ve Aişe bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Hüseyin ve Receb yaşları belirtilmemiş olmamakla birlikte sagir olarak kaydedilmiştir.⁶² Ovacık köyü halkından olup vefat eden Deli Monla Oğlu İbrahim bin Süleyman bin Abdullah'ın oğulları kebir olarak kaydedilmiştir. Bu kişinin Ali, Hüseyin, Süleyman, Salih, Mehmed, Emin ve Ahmed isiminde çocukları bulunmaktadır. Bu rakam Gerede kazasındaki çocuk sayısı ortalamasının üstündedir.⁶³

Gerede'ye ait olan sicil kayıtlarında miras taksiminden ayrıntılı olarak bahsedilmektedir. Kassam veya tereke defteri olarak bilinen defterlerde miras taksiminden söz edilmektedir. Gerede'ye ait olan tereke kayıtlarında vefat eden kişinin ismi, mahallesi, köyü açık bir şekilde belirtilmiştir. Ancak vefat eden kişinin vefat tarihi hakkında bilgi verilmemektedir. Tereke taksimi için ya varisleri ya da vekilleri başvurmuştur. Bazen ölen kişinin ölmeden önce vekil tayin ettiği de olmuştur. Tereke taksimi mahkemelerde naip veya kassam tarafından yapılmıştır.⁶⁴

Ölen kişinin varlığı tek tek tespit edilmiş ve para olarak yani maddi değeri bu tereke defterlerine yazılmıştır. Cenaze masrafları ve resimler çıkarıldıktan sonra kalan miktar mirasçılar arasında paylaştırılmıştır. Tereke kayıtları çıkarılırken görevlilerden de bahsedilmiştir. Bununla birlikte kime hangi oranda miras düştüğü konusunda bilgi verilmemiştir. Bir kişi öldüğü zaman kimsesi yoksa malvarlığı beytülmale devredilmiştir. Şayet ölen kişinin borcu varsa malvarlığından bu borç miktarı düşülmüştür. Gerede şer'îye sicillerinde bununla ilgili örnekleri görmek mümkündür.⁶⁵

28 Nisan 1861 (17 Şevval 1277) tarihli şer'îye siciline göre, vefat eden Abdullah Oğlu Derviş Mustafa'nın mirasının murisleri arasında taksimi, hayattayken vasi tayin etmiş olduğu Kabiller Mahallesi sakinlerinden Kazgancı Hacı Osman Ağa marifetiyle gerçekleştirilmiştir.⁶⁶ 29 Mart 1870 (29 Zilhicce 1286) tarihli bir şukkada, henüz reşit olmadan başka mahalle giden yetimlerin daha önce yaşamış olduğu yerdeki mal varlığını ispat etmeleri durumunda, mal varlıklarının gitmiş olduğu yerdeki mahkeme sandığına aktarılması ve bu kimselere verilmesi kararı verilmiştir. Aynı yazının eki Gerede Kaymakamlığı'na gönderilmiştir.⁶⁷ Dâhiliye Nezareti'nden yazılan 1868 yılına ait bir şukkada, Arazi Kanunnamesi' ne göre mirî araziyi işleten mutasarrıflardan birinin vefatı halinde, toprağın tasarruf hakkı birinci derece evlatlarına veya evlat vefat etmişse onların

⁶² GŞS., 1317: 179.

⁶³ GŞS., 1317: 180.

⁶⁴ Ercivan, a.g.e., s. 125.

⁶⁵ GŞS., 1317: 103.

⁶⁶ GŞS., 1317, 90-91.

⁶⁷ GŞS., 1317, 155.

evlatlarına silsile yoluyla verileceği, ikinci derece yakınlarla verilmeyeceği belirtilmiştir.⁶⁸

Tereke defterlerine bakıldığında vefat eden kişinin mal varlığının kişiden kişiye değiştiği görülmektedir. Dönemin şartları gereği bırakılan emvalin genellikle aynı olduğu kayıtlara geçmiştir. Ancak zengin kişilerde bu durum değişmektedir. 11 Haziran 1856 (7 Şevval 1272) tarihli tereke kaydında, Kabiller Mahallesi sakinlerinden Kazgancı İbrahim'in kızı Emine'ye ait kassam defterinde bu kişinin dönemine ve çevresine göre oldukça fazla mal varlığı bulunmaktadır. Bunlar içerisinde; Mushaf, çeşitli türlerde kilimler, yorganlar, minderler, yastık, döşek, basma, perde, antari, kürk, hırdavat malzemesi, sofraya peşkeri, gömlek, kadife kumaş, havlu, basma, ferace, ayakkabı, lif, çeşitli türde yiyecek kapları, şallar, yemeniler, çoraplar, hırkalar, sabun, örtme, sepet, ipek kumaş, kaşıklar, çeşitli tarzda feraceler, top halinde kumaşlar, sim havlu ve kumaşlar bulunuyordu. Ayrıca elmas yüzük, sade yüzük, mercan takı, tesbih, boncuk kol bağı, ayakkabı, kemer, atlas antari, kotni, hümayun gömlek, ip, yumak, kâseler, fener, seccade, şemsiye, yirmilik altın ve diğer türde altınlar, paralar bulunmaktaydı.⁶⁹ Bununla birlikte vefat eden kişilerin terekeleri arasında daha sade mal varlıklarına rastlanmaktadır. Mesela Gerede'ye bağlı Çukurca köyü halkından olup vefat eden Halil bin Hüseyin adlı kişinin mal varlığı arasında buğday, saban demiri, yatak ve bir miktar kuruş değerinden para olduğu görülmektedir.⁷⁰

13 Mart 1857 (17 Recep 1273) tarihli tereke kaydında görülmüştür ki, vefat eden bir kimsenin şayet mirasçısı yoksa mirası devlet hazinesine bırakılırdı. Kabiller Mahallesi'nde yaşayan Halveti Tarikatı tekkesinde sakin iken vefat eden el-Hac Ali'nin mirasçısı olmadığı için mal varlığı devlet hazinesine bırakılmıştır.⁷¹ Aynı şekilde İstanbul'dan yola çıkıp Çankırı'ya giderken vefat eden Parmaksız Oğlu Hüseyin Bin Mehmed Bey'in mal varlığı gerekli masrafların düşülmesi için kaza müdürü olan Ahmed Ağa'ya teslim edilmiştir.⁷²

5. Kıyafetler

Eşyalar insanların refah seviyesini ve mal varlıklarını gösterir. Osmanlı döneminde ölen bir kimseye ait olan maddi varlıklar tereke defterlerine kaydedilmiştir. Tereke defterlerinden yola çıkılarak kişilerin maddi varlıklarının kayıtlarına ulaşmak mümkün olmaktadır.⁷³ Genelde olduğu gibi Gerede kazasında da tereke defterlerinin incelemesinden çıkan sonuca göre, kişilerin sahip oldukları eşyalar gelir durumlarına ve yaptıkları işe göre farklılık göstermekteydi. Mesela tarımla ve çiftçilikle uğraşan birisi daha çok bu meslekle ilgili

⁶⁸ GŞS., 1317, 145.

⁶⁹ GŞS., 1317, 80.

⁷⁰ GŞS., 1317, 105.

⁷¹ GŞS., 1317, 81.

⁷² GŞS., 1317, 35.

⁷³ Yusuf Oğuzoğlu, Sicillerdeki Tereke Kayıtlarının Kültürel Malzeme Olarak Değeri, *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1985, s.1.

eşyalar bırakırken, şehirde yaşayan ve ticaretle uğraşan bir kimsenin eşyaları da buna göre olmaktadır. Şer'îye sicillerinin incelenmesinden anlaşıldığına göre Gerede'de 19. yüzyılın ikinci yarısında kullanılan eşyalar genellikle benzer özellikler taşımaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği üzere meşgul olunan meslek ve gelir durumu bazı farklılıkların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Gerede'ye ait tereke kayıtlarına göre 19. yüzyılda kadınlar başlarına şal (Acem şalı, Fransız şalı, köhne şal), fes (kumaş fes, sim fes, püsküllü fes), şali ferace, yazma yemeni gibi kıyafetler takıyorlardı.⁷⁴ Şalvar (çuha şalvar), dönemin en önemli kıyafetlerinden birisiydi. Belden alt kısmına peştamal, ayaklarına ise pabuç veya yemeni adı verilen lastik ayakkabı, bunların iç kısmına ise soğuk bir memleket olmasından dolayı mest giyilirdi.⁷⁵

Kadınlar üzerlerine antari (çuha antari, atlas antari, köhne antari, şam kutnusu antari, çitari antari, iplik çitari antari), hırka (kotni kısa hırka, basma hırka), örtme, şali ferace giymekteydiler. Teka adı verilen bir örtü ve kezi lebade de giyilen kıyafetler arasındadır. Ayrıca bel kısmını tutmak için bellerine kemer bağlamaktaydılar. İçlik olarak da yelek, iç kıyafet olarak don, ayaklarına ise dizlik giyerlerdi. Ayrıca yakasız ve iliksiz bir ceket türü olan salta adı verilen kıyafet giyilirdi. Kadınlar ve erkekler bel kısımlarını sıcak ve sıkı tutmak amacıyla kuşak (çitari kuşak, Trablus kuşak) sarmaktaydı. Kadınların evde mahrem alanlarında sabahlık olarak giydikleri tek parçadan oluşan kıyafet ise siyah maşlah idi.⁷⁶

Günümüzden yaklaşık 150 yıl önce giyilen bu kıyafetlerin bir kısmı yakın tarihe kadar kullanılmaya devam etmiştir. Kadınların sokağa çıkarken giymiş oldukları örtme adı verilen kıyafet kısmen de olsa, halen kullanılmaya devam etmektedir. Ayak yemenisi veya baş yemenisi de kullanılmaktadır. Aynı şekilde bele sarılan kuşağın yaşlı insanlar tarafından kullanımı devam etmektedir.⁷⁷ Gerede'de erkekler, tereke kayıtlarına göre başlarına fes (köhne fes, kırmızı fes, simkâri fes), köhne takke, sarık (yeşil sarık, beyaz sarık), aba başlık takardı. Ayrıca fesin üzerine çevre adı verilen kumaş sarılırdı.⁷⁸ Üzerlerine yine aba (yağmurluk aba, cedit ağbani aba), yelek (cedit basma yelek, köhne yelek), cübbe veya köhne libas, soğuktan korunmak için kürk (müstamel kürk, nafe kürk), iç kısma ise gömlek giyilirdi. Bele kemer takılır veya kuşak (köhne kuşak) sarılır, boncuk kol bağı da kollara bağlanırdı. Para taşımak için örme keseler ve tütün keseleri olurdu. Bunun yanı sıra duhan çubuğu, nargile, tesbih, silahlık erkeklere ait eşyalar arasındaydı.⁷⁹ Belden aşağı kısma pantolon giyilirken, iç elbise olarak don, uçkur (köhne uçkur), dizlik ve eldiven de kullanılmıştır. Ayaklar için ise çorap, mest,

⁷⁴ GŞS., 1317, 8-18.

⁷⁵ GŞS., 1317, 80-100.

⁷⁶ GŞS., 1317, 80, 87.

⁷⁷ Ercivan, a.g.e., s.119.

⁷⁸ GŞS., 1317, 101-135.

⁷⁹ GŞS., 1317, 126-144.

tozluk, terlik (iplikten terlik), çizme, kundura, ayakkabı (köhne ayakkabı, köhne kotni ayakkabı, canfes ve kerzi ayakkabı) vardı.⁸⁰

Ayrıca giyilen kıyafetler arasında; çekme zenne telli antari, basma zenne antari, zenne canfes hırka, zenne köhne ayakkabı, köhne sevâhî zenne antari, kotno zenne antari, simli çuha zenne salta bulunmaktadır. Bu kıyafetler daha çok Mengen yöresinde yaygın olarak bulunan ve günümüzde de devam eden köçek oyununda giyilen kıyafetlerdir. Özellikle düğünlerde ve diğer eğlencelerde erkek köçeklerin giymiş olduğu kıyafetlerdir. Günümüzde bu gelenek devam etmektedir. Anlaşılan odur ki zamanında köçek âdeti Gerede yöresinde de bulunmaktaydı. Mesela Kitirler Mahallesi halkından olup vefat eden Zeliha hatunun terekesi arasında bu tarz kıyafetler bulunmaktaydı.⁸¹ Giyilen kıyafetler bölgenin soğuk bir iklime sahip olmasından dolayı buna göre şekillenmiştir. Ayrıca halkın ekonomik durumunun da zayıf olması ve yöresel davranış özellikleri de kıyafetlerin şeklinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Mesela Yenişar karyesinden olup vefat eden Hüseyin Bin İsmail isimli kişinin mal varlığı arasında kilim, yorgan, çuval, heybe, ibrik gibi günlük hayatta kullanılan eşyaların yanı sıra arpa, fiğ, buğday, saban, tırpan, tosun, inek, keçi gibi mal varlıklarının olması bu kişinin tarım ve hayvancılıkla ilgilendiğini ve terekesinin de buna göre şekillendiğini göstermektedir.⁸² Buna karşılık Seviller Mahallesi halkından olup vefat eden Hüseyin Bin Abdullah'ın bıraktığı mal varlığı arasında kılıç, antari, şalvar, kürk, saat, tütün çubuğu, tütün kesesi, yüzük gibi eşyalar bulunmaktadır.⁸³ Bu kişi şehir merkezinde yaşadığı için terekesi de bu yöndedir.

6. Ziyet Eşyaları

Tereke kayıtlarından tespit edilen ziyet eşyaları şunlardır; altın tenvî, beşerlik altın, nasfet altın sim, onarlık altın küpe, beş adet altuni, onarlık altın ile tensuh, elmas yüzük, sade yüzük, gümüş kuşak, mercan takı, sim akik yüzük, sim boğaz takısı, sim hemhal, sim kolbağı, sim iğne, sim zincir, sim nişan iftilhar, yan takısı, onluk altın küpe, sim çarklı küpe, mahmudiye.⁸⁴ Mesela Demirciler Mahallesi halkından olup 1869 senesinde vefat eden Cemile Binti Salih isimli kişinin eşyaları arasında beşerlik ve onarlık altın ile sim çarklı küpe bulunuyordu.⁸⁵ Bununla birlikte benzer ziyet eşyalarının son derece sınırlı olduğu görülmektedir.

7. Mutfak Eşyaları

Gerede'ye ait tereke kayıtlarını incelediğimizde ailelerin 19. yüzyılda kullandıkları mutfak eşyaları arasında; kaşık (abanoz kaşık), bakraç, bardak, bıçak,

⁸⁰ GŞS., 1317, 138-160.

⁸¹ GŞS., 1317, 163.

⁸² GŞS., 1317, 8.

⁸³ GŞS., 1317, 34.

⁸⁴ GŞS., 1317, 144-160.

⁸⁵ GŞS., 1317, 133.

bukağa, çakmak, çay ibriği, çömlek, depme, demir tabla, fincan, güğüm (sağır), ibrik, nühas ibrik, nühas zezemiye, kavlı kibrit, kahve takımı, kahve ibriği, kahve değirmeni, kahve minderi, kâse, kazgan, kilit çakmak, çakmak taşı, kumkuma, kuşhane tencere, leğen, maşa, meşin sofrası, maşrapa, sac, sacayak, sahan, sağır frenk ocağı, sofrası peşkiri, sofrası bezi, sürahi, süzgeci, tabak, tava rendesi, tava, tas, çorba tası, tencere, tepsi, yağ kabı ve yağdanlık bulunmaktadır.⁸⁶ 1861 senesinde vefat eden Hacı Ramazanâde Ali Bin Ali'nin eşyaları arasında kahve takımı, leğen, helke, sini, çorba tası gibi mutfak eşyaları bulunmaktaydı.⁸⁷ Benzer şekilde, 1870 yılında vefat eden ve Orta Mahalle halkından olan İsmail Bin Abdullah'ın eşyaları arasında güğüm, ibrik, ocak demiri, fincan, kahve minderi, tencere, tava, cezve, çömlek ve şişe bulunuyordu.⁸⁸ Bu eşyalar aslında mutfakta bulunan ve temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik ve günümüzle kıyaslandığında son derece sade eşyalardır. Ayrıca gösterişten uzak olan bu eşyalar ince bir zevkle de tasarlanmış durumdadır.

Yukarıda bahsedilen kişisel eşyaların yanı sıra ortak kullanılan eşyalar da bulunmaktaydı. Abdest leğeni, ağaç sandık, minder (beledi döşek minder, çıt minder, yün minder), bez (batur bez, mısır bezi), kilim (cedit alaca kilim, köhne kilim, Kürt kilim, müstamel kırmızı kilim), havlu, peşkir, perde (keten perde), harar (köhne harar), oturmak için makat, sepet sandık, seccade, şamdan, şemsiye, demir soba bulunmaktadır.⁸⁹ Ev eşyası olarak yatak takımları bir diğer grubu oluşturmaktadır. Yorgan (basma yorgan, köhne yorgan, kotni yorgan, müstamel yorgan, müstamel çift yorgan), bohça, çarşaf, lif, yastık kullanılan eşyalar arasındadır.⁹⁰

Ayrıca rençper aletleri olarak, balta, bukağı, çakı, çuval, üzengi çubuk, debbağ har demiri, divit, dülger keseri, fener, farisi saat, halali saat, heğbe (kıl heğbe, tobra heğbe), helke, yumak ip, kamçı, kağrı, kantar, sandık (köhne meşin sandık), mikras, nacak, saban demiri, satır, tırpan, örs, çekeci, tiryak, tüfek ve üzengi gibi eşyalar görünmektedir.⁹¹

Sonuç

Osmanlı aile yapısının aydınlatılmasında çok sayıda veriyi ortaya koyan şer'îye sicillerinden yola çıkılarak yapılan bu çalışmada 19. yüzyılın ikinci yarısında 1317 nolu sicilden hareketle Gerede kazasındaki aile yapısı ve sosyo-ekonomik yapı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buna göre mahkeme kayıtlarının birçoğunun tereke kaydı ve bununla bağlantılı olan miras taksimi şeklinde tutulduğu görülmektedir. Gerede'de çekirdek aile yapısı yaygın olmakla birlikte geniş

⁸⁶ GŞS., 1317, 144-167.

⁸⁷ GŞS., 1317, 88.

⁸⁸ GŞS., 1317, 144.

⁸⁹ GŞS., 1317, 167-177.

⁹⁰ GŞS., 1317, 177-180.

⁹¹ GŞS., 1317, 160-180.

aile olarak adlandırılan aileler de bulunmaktadır. Şer'ıye sicillerine göre Gerede'deki çocuk sayısı bu dönemde 3,5 olarak tespit edilmiştir. Ailelerde çocuk sayısı fazla değildir. Ancak tarımla uğraşan bölge insanı işgücüne ihtiyaç duyduğu için özellikle erkek çocuk sahibi olmak istemiş ve aile yapısı da buna göre şekillenmiştir. Bu şekilde olan ailelerde çocuk sayısında artış görülmüştür.

Evlilikler ve boşanmalarda İslam hukuku esas alınmıştır. Nikâh ve boşanma işlemleri buna göre yapılmıştır. Erkeğin boşanma hakkı olduğu gibi kadına da boşanma ve nafaka hakkı verilmiştir. Ayrıca evlilikte erkeğin kadına mehir verme zorunluluğu bulunmaktadır. Mehir türleri evlilik sırasında hemen veya bir süre gözetilmeksizin iki türlü olmuştur. Tek evli eşliliğin yaygın olduğu Gerede kazasında nadiren de olsa çok eşliliğe rastlanmaktadır. Kimsesi olmayan çocuklar için de belirli bir yaşa gelene kadar vasi tayin edilmesi yoluna gidilmiştir. Genel olarak Gerede'deki aile yapısı geleneksel Osmanlı ailesi ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Son 100-150 yıllık aile düzeni bölgedeki geleneksel anlayışın korunması sebebiyle devam etmektedir. Miras taksiminde erkek kadar kadının da söz sahibi olduğu görülmektedir. Ölen bir kişinin mal varlığı mirasçıları arasında taksim edilmiştir. Miras paylaşımında kime ne oranda mal bırakıldığına dair kayda rastlanmamaktadır. Bu durum İslam hukukuna göre miras taksimi yapılması ile ilgilidir. Şayet vefat eden kişinin kimsesi yoksa mirası, borçları düşüldükten sonra Beytü'l-Mâl' e kalmaktadır. Aslında Gerede kazasındaki aile yapısı 19. yüzyılda Osmanlı aile yapısının küçük bir örneğidir. Gerede'deki aile yapısından yola çıkarak bölgenin sosyolojik yapısı hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Buna ilave olarak Osmanlı aile yapısının genel özelliklerini de ortaya koymak mümkündür. Kullanılan ev eşyaları da zamanın ihtiyaçlarına göre ve yöresel alışkanlıklara göre şekillenmiş durumdadır. Bununla birlikte ailelerdeki gelir durumu, geçim kaynağı ve mesleğe göre eşyalarda ve kıyafetlerde değişiklik olabilmektedir. Bu ise Anadolu'da bulunan küçük bir Osmanlı kazasının kültürel özelliklerini gösterir. Bu küçük kazadan yola çıkarak 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı toplumunun geneli hakkında fikir sahibi olmak da mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Gerede Şer' iye Sicilleri (GŞS), 1317 Nolu Defter.

BOA., A.DVN., 15-30.

BOA., A.DVN., 40-55.

BOA., A.MKT.DV., 25-89

Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi.

Kitaplar

Akgündüz, Ahmet, *Şer' iye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, C.1, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

Atar, Fahrettin, Kadı, *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 24, ss. 66-69). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Bayındır, Abdülaziz, *İslâm Muhkeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul, 1986.

Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1974.

adırcı, Musa, *Türkiye'de Kaza Yönetimi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Mahkemeleri (Tanzimat Sonrası)*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2004.

Erbay, Celal, *İslâm Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, Gytrk Matbaası, Bak, 1995.

Ercivan, Ahmet, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Gerede*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2022.

Oğuzoğlu, Yusuf, Sicillerdeki Tereke Kayıtlarının Kültürel Malzeme Olarak Değeri, III. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1985.

Ortaylı, İlber, "Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri", *Türk Aile Ansiklopedisi*, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 1991, C. 1, ss. 74- 79.

Ortaylı, İlber, "Kadı", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, C. 24, ss. 69-73.

Öztürk, Hüseyin, "Türklerde Aile ve Ahlâk Telâkkileri", *Türk Aile Ansiklopedisi*, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 1991, C. 1, ss.12-21.

Türkdoğan, Orhan, "Aile Sosyolojisi Modeli", *Türk Aile Ansiklopedisi*, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 1991, C.1, ss. 24-36.

Uğur, Yunus, "Şer'îye Sicilleri", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, C. 39, ss. 8-11.

Makaleler

Alaca, Hanife, "18. Yüzyıl İstanbul Şer'îye Sicilleri'ne Yansıyan Konular Üzerinden Aile Mefhumu Hakkında Bazı Değerlendirmeler", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 70, 2021, ss.13-24.

Çakır, Sema, "Osmanlı Hukuk Sistemi'nde Fıkhnın Belirleyiciliği: Erzincan Şer'îye Sicilleri Evlenme-Boşanma Kayıtları Örneği (Günümüz İle Mukayesesi)". *Süriye Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 2019, ss. 441-468.

Ekinci, Ekrem Buğra, "Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)", *Bellekten*, 65(244), 2001. ss. 959-1006.

Kaya, Kemal, "Tanzimat'tan Önce Belediye Hizmetleri ve Voyvodalar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26(41), 2007, ss. 101-112.

Kara, Serdar ve Uyanık, Necmi, "İkinci Meşrutiyet Dönemi Aydınlarından M. Zekeriya (Sertel)'in Kadın Meselesi Üzerine Görüşleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 53, 2021, ss. 397-414.

Kaya, Ali, "17. yüzyıl Bursa Şer'îye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 2008, ss. 81-107.

Ortaylı, İlber, "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", *Amme İdaresi Dergisi*, 9(1), 1976, ss. 95-107.

Poyraz, "Özlem ve Bekdemir, Mustafa.19 Numaralı Şer'îye Siciline Göre Kırşehir'de Aile", *OTAM*, 47, 2020, ss. 61-76.

Taş, Hülya, "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki "Şuhûdü'l-Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?", *Bilig*, 44, 2008, ss. 25-44.

